

34. ДАХО. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 25 – Арк. 132.
35. На Украине и вне ее // Украинская жизнь. – 1914. – № 3. – С. 100-107.
36. Комарніцький, М. Так було за царизму / М. Комарніцький // Черкаська правда. – 1961. – 5 лютого. – С. 3.
37. Мельниченко, В. Зазначена праця. – С. 201.

Резюме

В статті освещается праздничные мероприятия Шевченковских годовщин накануне национально-демократической революции, прослежены основание и развитие традиций, по увековечиванию памяти Т.Г.Шевченко в дореволюционный период.

Ключевые слова: Т.Г.Шевченко, память, традиции, празднования, государственная и городская Дума, царская власть, циркуляр.

Одержано 13 травня 2011 року

УДК 94(477.43)“1918/1920”:352

В.В.Гудима

Освітньо-професійна підготовка співробітників місцевих органів влади Поділля в добу Директорії УНР

У статті висвітлюється діяльність вищих державних владних структур та місцевих органів влади щодо забезпечення освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих адміністрацій та самоврядувань на Поділлі в добу Директорії Української Народної Республіки.

Ключові слова: освіта, професійна підготовка, місцеві державні адміністрації, самоврядування, курси, Поділля, Директорія, Українська Народна Республіка.

Державність часів Директорії Української Народної Республіки залишається в історії Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. найменш дослідженим періодом. Однією з головних проблем кожної революції є створення ефективних місцевих органів влади. У специ-

фічних умовах Української революції, коли соціальна база національного руху була вузькою, а національні меншини на теренах України домінували у великих містах, їм шанси на успіх значною мірою залежали від дієздатності новоутвореної регіональної влади. Становлення та діяльність місцевих державних адміністративних структур та самоврядувань в добу Директорії Української Народної Республіки (УНР) було одним із пріоритетних завдань влади в процесі організації державного життя, адже від його успішного вирішення великою мірою залежить повноцінне функціонування самої держави. Питання освітньо-професійної підготовки працівників місцевих органів влади вагомо постало в період Директорії УНР. В силу військово-політичних обставин у 1918–1920 рр. Подільський регіон часто перебував в епіцентрі суспільно-політичних подій.

В історіографічному плані дана проблема не була достатньо висвітлена в історичній літературі. Фрагментарні відомості щодо освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих адміністрацій та самоврядувань на території Поділля подають сучасні українські історики¹.

Мета даної статті полягає в тому, щоб висвітлити діяльність вищих державних владних структур та місцевих органів влади щодо забезпечення освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих адміністрацій та самоврядувань на Поділлі в добу Директорії УНР.

Використовуючи архівні матеріали, тогочасну періодику, наукові публікації, спробуємо визначити загальні риси і тенденції цього процесу, проілюструвавши їх фактичним матеріалом. Водночас торкнемося питання діяльності вищих органів влади, місцевих державних адміністрацій та самоврядувань щодо проведення різних курсів для службовців, їх складу, наукового та матеріального забезпечення, окреслимо основні проблеми і завдання, які виникали в процесі організації та проведення занять щодо підвищення освітньо-професійного рівня співробітників місцевих органів влади.

Директорія УНР відмовилася від використання державного апарату, створеного за доби Гетьманату. Всі урядовці, як в центральних установах, так і на місцях, негайно звільнялися. Нове призначення відбувалося за “спеціальними доповідями відповідних начальників”² (міністерства внутрішніх справ губернських, повітових, волосних комісарів) і умови їх рекомендацій українськими громадськими організаціями та затвердження Директорією УНР³.

В процесі встановлення контролю над Поділлям, Директорія УНР здійснила реформу місцевих адміністрацій – відновила посади губернських і

повітових, волосних та сільських комісарів. Було розпочато формування керівного складу апарату. Часто місцевими державними службовцями призначалися особи, які займали керівні посади в період Центральної ради.

19 листопада 1918 р. Директорія УНР поновлює на посаді Подільського губернського комісара Г. Степуру. Одразу він розпочав роботу з відновлення діяльності місцевих адміністративних органів влади – місцевих комісарів та демократичних самоврядувань⁴.

Щодо якісного складу адміністративного апарату та самоврядувань, то часто у місцевих установах відповідальні посади обіймали урядовці, які вороже ставились до української влади⁵. Вони саботували, гальмували роботу, викликаючи невдоволення населення, і своїми діями підривали довір'я до уряду УНР.

Звичайно, розуміючи всю небезпеку такого стану справ, українська влада намагалась переглянути персональний склад установ і усунути ворожі елементи з посад. З тих урядовців, які залишались працювати, бралась урочиста обіцянка на вірність УНР. Замінити звільнених чиновників фактично не було ким. Українська Республіка потерпала від нестачі свідомих українських інтелігентських сил. Міністр внутрішніх справ І. Мазепа писав, що, відвідавши район Вінниці – Могилева-Подільського, “побачив типову для України картину: для організації влади в цих, порівнюючи передових з національного боку повітах, ледве знайшлося всього по якомусь десятку свідомих українців. Решта місцевої інтелігенції були переважно росіяни, помосковщені “малороси”, і далі євреї, й почасти поляки, що ставились вороже до української справи”⁶. Тому через брак кадрів місцеві інституції часто перебували в руках антиукраїнських сил, що не давало можливості успішно втілювати політику центральних органів влади.

Щоб якось поправити становище і дещо зменшити гострий дефіцит кадрів, подільські губернські державні органи та органи самоврядування у 1919 р. влаштували курси для підготовки інструкторів-організаторів місцевої влади, на які намагались набирати осіб, авторитетних серед населення даної місцевості⁷.

Волость і село гостро відчували брак освічених людей. Тому у березні 1919 р. Подільською губернською народною управою (ПГНУ) було ухвалено асигнувати кошти на організацію повітових селянських курсів. Головна мета курсів полягала у навчанні селянських активістів, які б змогли вести як культурно-освітню, так і адміністративну роботу на селі. Під час проведення курсів мали читатися такі дисципліни: історія України (20 год.), українська мова (практичний курс, 20 год.), українське письмо

(15 год.), географія України (30 год.), арифметика (20 год.), законодавство (10 год.), сільське господарство і кооперація, земельне питання (10 год.), організація просвіт, спілок й інших товариств (5 год.). Кожне село повіту зобов'язувалося надіслати по дев'ять мешканців, загальна ж кількість, яка передбачалася – 5100 слухачів. Тривалість навчання складала 6 тижнів. Курсисти мали б відбиратися громадами сіл, “Просвітами”, учителями, кооператорами, інструкторами народної управи. Навчання на курсах передбачалося безкоштовне, на кошти держави і ПГНУ (1030850 карб.)⁸.

Не стояли осторонь організації та проведення курсів повітові управи. Так, в листопаді 1919 р. підвідділом позашкільної освіти Летичівської повітової народної управи було організовано загальноосвітні курси для селян повіту та робітників міста Летичева й околиць. Слухачами курсів стали представники всіх населених пунктів повіту (по два від кожного). Протягом шести тижнів навчання вони прослухали 18 навчальних дисциплін різноманітного спрямування – “Історія України”, “Українська мова”, “Арифметика” (два останніх – практичний курс), “Сільське господарство і кооперація” (найбільший за обсягом курс – 40 годин), “Організація просвіт, спілок і інших товариств”⁹.

Для покращення агітаційної роботи серед населення та підготовку кадрів для відновлення місцевих органів влади в період з 8 по 18 липня 1919 року в Кам'янець-Подільському Державному Українському Університеті розпочали роботу курси підготовки волосних інструкторів-інформаторів, впорядкованих заходами губкомісара М.П.Кондрашенка коштом губернського комісаріату Поділля¹⁰.

На курси прибули слухачі переважно з Кам'янецького й Новоушицького, а також декілька чоловік з Проскурівського, Летичівського, Могилівського і Брацлавського повітів. Слухачі курсів, що приїхали з повітів, були здебільшого селянами, народними вчителями і кооператорами. Було декілька вільних слухачів – переважно місцевих робітників. Лекції також відвідували військові та інші особи. Дійсних слухачів на курсах було: з Кам'янецького повіту – 19 чол., Ново-Ушицького – 14 чол., Проскурівського – 3 чол., Летичівського – 2 чол., Могилівського – 2 чол., Брацлавського – 1 чол. Разом з шести повітів прибуло 42 чол. Кількість вільних слухачів складала 12 чоловік. Всього на курсах волосних інструкторів-інформаторів було 54 слухачі¹¹. На курсах з 8 до 14 години читалися лекції професорсько-викладацьким колективом університету, українськими громадсько-політичними діячами, міністрами уряду, членами Української партії соціал-революціонерів і Української партії соціал-демократів¹².

Керівництво курсів приділяло значну увагу питанням державотворення, аграрному питанню, яке надзвичайно було актуальним для селянства, великої ваги надавалося питанням організації інструкторського апарату і проведенню виборів. По закінченню курсів слухачам видали відповідні посвідчення, з якими вони повинні були з'явитися до повітових комісарів і мали стати волосними інструкторами. Перед від'їздом видавалася література для роздачі по селах від міністерства преси й інформації. Дехто з курсистів відразу ж одержав призначення від Господарського Союзу Поділля на посаду інструктора по кооперації¹³.

Діяльність інструкторів-інформаторів давала позитивні результати в губернії¹⁴, що сприяло утворенню місцевих адміністрацій, інформаційно-агітаційній діяльності серед населення. Отримавши загальні теоретичні, практичні знання і навички під час проходження курсів у Кам'янець-Подільському Державному Українському Університеті, волосні інструктори-інформатори успішно виконували свою роботу, адже для курсистів були створені всі сприятливі умови і високий рівень викладання викладачами університету, членами уряду, громадсько-політичними діячами.

Військові дії не тільки постійно змінювали кордони УНР, але і породжували відсутність кваліфікованих кадрів, середньої та нижньої ланки державних чиновників. Цю проблему уряд намагався вирішити за допомогою службовців-галичан. Так, у серпні 1919 року Подільським губернським комісаром, міністерством внутрішніх справ (МВС) та Галицьким урядом було організовані триденні курси для майбутніх державних службовців¹⁵. Заняття щодо ознайомлення з Наддніпрянським устроєм проводили міністри юстиції, внутрішніх та земельних справ, губернський комісар Поділля. По закінченні навчання понад 40 чоловік було направлено у звільнені повіти Подільської та Волинської губерній¹⁶.

У 1919 році ПГНУ звернулася до II чергового зібрання Подільської губернської народної ради (ПГНР) з питанням про утворення при управі спеціального органу, "який би піклувався виключно про налагодження організації місцевого самоврядування та підвищення професійного рівня співробітників самоврядувань на Поділлі. Орган цей мав бути тимчасовий, але дієвий. Як окремих відділ при ПГНУ"¹⁷. В його штати мали увійти: заввідділом, його помічник, шість інструкторів з вищою освітою, шість спеціалістів-бухгалтерів, шість інструкторів з середньою освітою, рахівник, два урядовці, регістратор¹⁸.

ПГНР, піклуючись про організацію та діяльність волосного самоврядування, виділила на видатки відділу допомоги волосним земствам на 1919

рік 328 200 карб.¹⁹. До обов'язків відділу допомоги волосним земствам належало: 1) через своїх інструкторів, які поїдуть на місця, надавати допомогу при організації їх роботи; 2) влаштовувати цілу низку з'їздів (з участю повітових земств, голів волосних управ, членів управ і окремих працівників та секретарів, бухгалтерів) для вияснення різних питань принципового і практичного характеру з діяльності волосних управ і для координації діяльності по всьому Поділлі; 3) організовувати короткотермінові і триваліші курси, що мають підготувати працівників, заняття щодо упорядкування бухгалтерії по волосним управам²⁰. ПГНУ планувала відкрити короткострокові курси для рахівників волосних земств в м.Вінниці. Для цього повітова управа асигнувала на влаштування курсів 3333 карб.²¹.

У 1920 р. МВС своїми розпорядженнями посилює вимоги до освітнього рівня керівників місцевих державних адміністрацій. Губернські комісари повинні були мати вищу освіту, переважно юридичну, а повітові комісари і помічники – не нижче середньої²².

МВС, аналізуючи попередній досвід 1918–1919 р., а також звіти міністерських комісій, які восени 1920 р. об'їхали повіти, дійшли до висновку, що головною причиною, яка унеможлиблювала налагодження адміністративного апарату була “цілковита невідготовленість та повна несвідомість людей, які займали посади повітових комісарів щодо адміністративних справ; відсутність правильного ведення канцелярського урядування, наслідком чого був хаос в справі управління комісаріату; несвоєчасне ознайомлення як самого комісара, так і населення з важливими розпорядженнями уряду; різні непорозуміння з агентами влади повіту; цілковита відірваність повітового комісара від волості і села”²³.

Щоб уникнути попередніх помилок, МВС, відповідно ухвали директорів департаментів від 30 березня 1920 р., постановило якнайскоріше утворити півторамісячні підготовчі курси для кандидатів на посади ПК, їх помічників і начальників міліції²⁴.

Курси планувалося відкрити з 20 квітня 1920 р.²⁵, але через різні військово-політичні обставини, 17 травня 1920 р. Рада Народних Міністрів прийняла законопроект про влаштування при МВС відповідних курсів²⁶.

Спочатку планувалося відкрити курси у м.Вінниці²⁷, але потім було вирішено у м.Кам'янці-Подільському²⁸. На нашу думку, зміна місця проведення курсів була зумовлена відсутністю лекторів для проведення їх у м.Вінниці та існуванням у м.Кам'янці-Подільському Державного Українського Університету, який став вогнищем національної культури, осередком освітньо-культурного життя краю і опорою українського державотворення.

В університеті зосередилися кращі науковці, політичні, громадські діячі, які надавали вагому допомозі місцевим органам влади в організації курсів для урядовців, інструкторів-інформаторів, військових, вчителів, духовенства.

Для викладання на курсах МВС передбачало запросити професорів відповідних дисциплін²⁹, оголосити в періодичній пресі про утворення курсів та умови прийому. Складання програми і розподіл лекцій залишались за професорами університету у порозумінні з МВС³⁰.

Слухачі курсів мали ознайомитися з адміністративним, приватним, публічним, політичним, конституційним, державним, кримінальним правом, організацією центральної та місцевої влади та їх компетенцією; ознайомитися з діяльністю ПК, начальника міліції, із загальним оглядом організації адміністративної влади в Європі³¹.

Була встановлена тривалість лекцій, семінарських та практичних занять – 2 год³². Заняття на курсах повинні були відбуватися в часи вільні від роботи в уряді, в другій половині дня.

Відповідно правил прийому, особи, які бажали прослухати курси, подавали заяву на ім'я голови курсів, свідоцтво про освіту, відомості про службовий стаж, попередню службу, рекомендації, а також плату в розмірі 500 карб. Урядовці МВС командувалися для прослуховування курсів наказами від відповідного керівництва³³.

Як свідчать архівні документи, у квітні 1920 р. заяви на курси подали 20 чоловік. Серед них: чотири студенти Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету³⁴, два студенти Київського університету св. Володимира³⁵, три військових³⁶, два громадянина Кам'янця-Подільського³⁷, чотири урядовців з особливих доручень при департаменті політичної інформації МВС³⁸, діловод адміністративного департаменту МВС³⁹, комісар Київської контори державного банку⁴⁰, а також, два діловоди⁴¹ та старший бухгалтер міністерства юстиції⁴².

Слухачі курсів під час навчання повинні були одержувати відповідні посвідчення і, з'являючись на заняття, розписуватись в книзі у секретаря курсів, пред'являючи при цьому посвідчення⁴³.

По закінченню курсів слухачі складали іспити, які поділялися на усні та письмові. Для цього формувалась спеціальна комісія у складі лекторів і директора департаменту загальних справ МВС під головуванням останнього⁴⁴.

Для утримання та організації курсів передбачалося виділити суму розміром 121 250 карб.⁴⁵ Зокрема кошти розподілялися наступним чином –

за роботу викладачів на семінарських, лекційних та практичних заняттях їм нараховувалась платня 1000 карб. за одну академічну годину (за весь час – 90000 карб.), за оренду приміщення передбачалась платня у розмірі 9000 карб., на прибирання помешкання – 2250 карб., на канцелярські видатки – 20 000 карб.⁴⁶.

17 серпня 1920. МВС був підготовлений законопроект “Про тимчасову школу інструкторів по адміністрації при МВС”⁴⁷. Персональний склад евакуйованих комісаріатів був сконцентрований у м.Мелеці (Польща) для підготовки інструкторських кадрів для адміністративних органів та міліції. Правовою підставою підготовки інструкторських кадрів стала постанова РНМ УНР “Про п’ятитижневі курси інструкторів по адміністрації при МВС” від 29 серпня 1920 р. Згідно з цим документом, при Адміністративному департаменті МВС засновувались курси для підготовки інструкторів по адміністрації на 100 слухачів. Успішне закінчення даних курсів надавало право на звання старшого або молодшого інструктора по адміністрації чи народній міліції, згідно з пройденим напрямком навчання. Статут та програму курсів затверджував Міністр внутрішніх справ⁴⁸. Для фінансування проекту, а саме “на заснування курсів, видачу платні персональному складу і лекторам, на господарчі та канцелярські видатки”, з державної скарбниці у розпорядження Міністра внутрішніх справ було виділено 1 990 000 грн.⁴⁹.

МВС у 1920 році влаштувало курси для підготовки волосних комісарів. Програма курсів передбачала опанування таких дисциплін, як: адміністративне, державне, карне право, а також вивчення законодавства УНР, огляд законів колишньої Російської імперії та інше⁵⁰.

Таким чином, вищі державні владні структури, місцеві державні адміністрації та самоврядування Поділля протягом 1918–1920 рр. вживали заходів щодо забезпечення і підвищення освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих органів влади через проведення різних курсів. Значний внесок і допомогу у проведенні курсів зробив Кам’янець-Подільський Державний Український Університет. Але, на жаль, через військові, матеріальні, політичні причини не вдалося завершити процес підготовки високопрофесійних та кваліфікованих співробітників для місцевих органів влади на Поділлі в добу Директорії УНР.

Примітки

1. Завальнюк, О. М. Земство і Кам’янець-Подільський Державний Український Університет (1918–1919 рр.) / О. М. Завальнюк // Матеріали XII Подільської іст.-краєзн. конф. / ред. кол.: Завальнюк О. М (спів голова), Войтенко В. І., Баженов

Л. В. (відповід. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 2. – С. 163-174; Його ж. Громадсько-політичне життя Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, 2000. – Т. 4(6). – С. 295-305; Його ж. Кам'янець-Подільський державний український університет – опора українського державотворення (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Симон Петлюра у контексті українських національно визвольних змагань: зб. наук. праць. – Фастів, 1999. – С. 163-170; Його ж. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2006. – 632 с. та інші; Копилов, А. О. Кам'янець-Подільського державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / О. А. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 4. – С. 41-51; № 5. – С. 26-36; Лозовий, В. С. Внутрішня і зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба) / Віталій Лозовий. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – 224 с.; Гай-Нижник, П. П. Налагодження державної служби в добу Української революції / П. П. Гай-Нижник // Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку: зб. текстів виступів на наук.-практ. конф. Київ, 18 листоп. 2008 р.) / Головне управління державної служби України / за заг. ред. А. Вишневського – К. : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. – С. 37-91; Шинкарук, Я. І. Правові засади організації та діяльність Міністерства внутрішніх справ Української Народної Республіки доби Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.): дис. ... канд. юридич. наук / Ярослав Іванович Шинкарук. – К., 2006. – 211 с.; Васковський, Р. Ю. Діяльність Директорії УНР (листопад 1918 – квітень 1919 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Ростислав Юрійович Васковський. – Дніпропетровськ, 1999. – 183 с.; Яблонський, В. М. Директорія УНР: формування засад Української державності в 1918–1920 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Василь Михайлович Яблонський – К., 1998. – 184 с.; Верховцева, І. Г. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Ірина Геннадіївна Верховцева. – Ізмаїл, 2004. – 237 с.; Стецюк, В. Б. Земства Правобережної України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Вадим Борисович Стецюк. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 240 с.

2. Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 20 – Арк. 2.

3. Державний архів Київської області. – Ф. Р. 2798. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 10.

4. ЦДАВО України. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 1.

5. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 60-а. – Арк. 1.

6. Лозовий, В. С. Зазначена праця. – С. 117-118.

7. Верховцева, І. Г. Зазначена праця. – С. 170.

8. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО). – Ф. Р.-260. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 152-154.

9. Стецюк, В. Б. Зазначена праця. – С.151.
10. Курси волосних інструкторів-інформаторів при Губкомісаріяті Поділля // Трудова громада. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 24 липня. – 1919. – № 24. – С. 7.
11. Гудима, В. В. Курси з підготовки волосних інструкторів-інформаторів при Кам'янець-Подільському університеті (1919 р.) / В. В. Гудима // Освіта, наука і культура на Поділлі. зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13.: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 58.
12. Курси інструкторів-інформаторів // Трудова громада. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 15 липня. – 1919. – № 17. – С. 7.
13. Гудима, В. В. Зазначена праця. – С. 58.
14. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 60-а. – Арк. 15.
15. Яблонський, В. М. Названа праця. – С. 69.
16. Курси для Галичан // Україна. – Кам'янець-Подільський. – 10 серпня. – 1919. – Ч. 1. – С. 3.
17. ЦДАВО України. – Ф. 543. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 9.
18. Там само. – Арк. 10.
19. ДАХО.– Ф. Р.-260. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 165.
20. ЦДАВО України. – Ф. 543. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 10.
21. Там само. – Ф. 2014. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 182.
22. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 608. – Арк. 10.
23. Там само. – Спр. 403.– Арк. 4.
24. Там само. – Арк. 56
25. Там само. – Спр. 403. – Арк. 13.
26. Там само. – Арк. 56.
27. Там само. – Оп. 4. – Спр. 33. – Арк. 25.
28. Там само. – Оп. 2. – Спр. 403. – Арк. 4.
29. Там само. – Арк. 4.
30. Там само. – Оп. 4. – Спр. 33. – Арк. 25.
31. Там само. – Оп. 2. – Спр. 403. – Арк. 4.
32. Там само. – Оп. 4. – Спр. 33. – Арк. 25.
33. Там само. – Оп. 2. – Спр. 403.– Арк. 1, 2, 3.
34. Там само. – Арк. 13., 36, 37, 57.
35. Там само. – Арк. 47, 51.
36. Там само. – Арк. 17, 23, 28.

37. Там само. – Арк. 35, 31.
38. Там само. – Арк. 20, Арк. 41, 45 ,49.
39. Там само. – Арк. 18.
40. Там само. – Арк. 25.
41. Там само. – Арк. 39, 52.
42. Там само. – Арк. 53.
43. Там само. – Арк. 2.
44. Там само. – Арк. 3.
45. Там само. – Арк. 6.
46. Там само. – Арк. 13.
47. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Т. 2 / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – С. 167.
48. Шинкарук, Я. І. Зазначена правця. – С. 122.
49. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. ... – Т. 2. – С. 167.
50. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 608. – Арк. 1.

Резюме

В статье освещается деятельность высших государственных властных структур и местных органов власти относительно обеспечения образовательно-профессиональной подготовки сотрудников местных администраций и самоуправлений на Подолье в период Директории Украинской Народной Республики.

Ключевые слова: образование, профессиональная подготовка, местные администрации, самоуправление, курсы, Подолье, Директория, Украинская Народная Республика.

Одержано 13 травня 2011 року